

nadgrobni natpis posvećen slavnom dubrovačkom renesansnom književniku Marinu Držiću - nalazimo ga u dominikanskoj crkvi *SS. Giovanni e Paulo*.

Venecija je bila gospodarska i kulturna metropola Jadrana i Sredozemlja, a useljeni Hrvati su, prema istraživanjima autorice, bili jedna od brojčano snažnijih, najprilagođenijih i postignućima zapaženijih zajednica. U talijanskoj se literaturi to premalo isticalo, a Hrvati se skrivaju iza preopćenitog pojma "Slaveni", odnosno "skjavunska zajednica". U kontekstu ovih zaključaka svakako bi bilo zanimljivo usporediti djelatnost hrvatske zajednice s ostalim useljeničkim zajednicama u Veneciji. Ovom specifičnom temom autorica je također željela istaknuti kako i oni mnogobrojni, nepoznati i zaboravljeni umjetnici i majstori, uz one međunarodno priznate i poznate, čine onu cjelovitost kojom se može potpuno i svestrano razumjeti umjetničko oblikovanje grada unutar jednog vremena. Osim kao doprinos historiografiji i općenito kulturnoj povijesti Venecije, ova knjiga svakom putniku može poslužiti i kao odličan vodič po hrvatskim tragovima u Veneciji.

Irena Benyovsky

Hrvati Boke kotorske (Zbornik Pomorskog muzeja Orebić, posebno izdanje). Orebić: Sveučilište u Zadru i Zaklada "Dr. Cvito Fisković" Orebić, 2003., 564 str.

Hrvatska sastavnica Boke kotorske neprijeporna je i posvjedočena povijesnim kontinuitetom od srednjega vijeka do suvremenog doba. Povijest tamošnjih naselja, njihovo golemo kulturno-umjetničko bogatstvo, istaknuti rodovi i pojedinci, gospodarski razvoj i vjerske prilike samo su neke od niza tema i sastavnica koje iziskuju istraživačku pozornost historiografije. Upravo u cilju znanstvene obrade povijesnog nasljeđa bokokotorskog kraja, ali i predstavljanja njegove uloge u hrvatskoj povijesti i kulturi, održana su, poticajem Filozofskog fakulteta u Zadru, a u suradnji s Hrvatskom bratovštinom "Bokeljska mornarica 809." iz Zagreba i pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, dva znanstvena skupa posvećena povijesnom razvoju i kulturnoj baštini Boke kotorske. Znanstveni skup održan je u dva dijela. Prvi je dio održan od 12. do 14. prosinca 1996. godine na Filozofskom fakultetu u Zadru, a drugi 22. i 23. svibnja 1998. u Starogradskoj vijećnici u Zagrebu. Zbog obima radova dogovoreno je da se zbornik tiska u dva sveska. Prvi svezak, koji ovdje predstavljamo, zajednički su objavili Sveučilište u Zadru i Zaklada "Dr. Cvito Fisković" iz Orebića, dočim se tiskanje drugog sveska zbornika priprema u organizaciji istoimene zaklade i udruge Hrvatska bratovština "Bokeljska mornarica 809." iz Zageba. Glavni urednik prvog sveska zbornika zadarski je profesor dr. Stjepo Obad.

Zbornik je podijeljen na više zasebnih tematskih cjelina, koje sadrže pojedinačne prinose autora - izlagača na znanstvenom skupu. Nakon sažetog predgovora na hrvatskom i engleskom jeziku i sadržaja, slijedi cjelina "Geografske značajke" (17.-114.), koja sadrži tri rada. Cjelinu o zemljopisnim osobitostima bokokotorskoga kraja otvara tekst Damira Magaša "Osnovne prirodno-geografske značajke prostora Boke kotorske" (19.-47.). Autor se poglavito

obazire na važnost zemljopisnog smještaja Boke kotorske, glavna geomorfološka i klimatsko-vegetacijska obilježja, kao i na važnost voda i tala i njihov utjecaj na sociogeografski razvoj. Na osnovi povijesno-zemljopisnih vrela i zemljovida, kao i vlastitih istraživačkih spoznaja, autor pojašnjava temeljne fizičko-zemljopisne odrednice toga prostora. "Granice Boke kotorske na geografskim kartama 17.-20. stoljeća" naslov je rada Mithada Kozličića (49.-89.). Na osnovi pomne raščlambe brojnih zemljovida, autor prikazuje tri razdoblja tijekom kojih je Boka kotorska imala različite granice: a) do Karlovačkoga mira (1699. godine), kada se svodila na šira područja Perasta, Kotora, poluotoke Vrmac i Lušticu, Župu te budvansko i područje Paštovića; b) od 1699. ili najdalje 1725. (zadnje mletačko-tursko razgraničenje na području Boke) do Berlinskog kongresa 1878. godine, kada su na ranije područje Boke kotorske pridodani hercegnovsko i risansko područje s Krivošijama; te c) doba označeno Berlinskim kongresom, kada je Boka na jugoistoku proširena do vodotoka rječice Željeznice (šire područje Spič - Bar). Rad Stanka Piplovića raščlanjuje "Katastar okružja Kotor iz prve polovice XIX. stoljeća" (91.-114.). Na osnovi podataka iz Arhiva mapa za Istru i Dalmaciju, pohranjenog u Državnom arhivu u Splitu, kao i dosadašnjih spoznaja historiografije, predstavljeni su podaci o površinama, granicama, topografiji, podneblju, putovima i vodama na području općina kotorskog okružja, pri čemu se osobita pozornost posvećuje podacima o zemljoradnji, stočarstvu, obrtima te samom gradu Kotoru i njegovu stanovništvu.

"Politička povijest" (115.-188.) naslov je cjeline koja broji pet uradaka. Ovaj tematski blok započinje prilogom Ive Rendića - Miočevića "Od popa Dukljanina do Baje Pivljanina: etnopsihološka objašnjenja katoličke defanzive u Duklji" (117.-133.) i zasniva se na autorovu promatranju i analizi triju povijesno-socioloških modela na području Ilirika (zapadnog hrvatskog, patrijarhalnog i srpskog orijentalno-despocijskog). Pobuna pravoslavnog pučanstva u bokeljskoj Župi 1848. godine, zahtjevi

pobunjenika, pokušaj uspostave autonomije i opasnost od izbijanja oružanog sukoba većeg razmjera, tema su rada "Pravoslavna pobuna u Boki 1848.-1849.", koji potpisuje Ivan Pederin (135.-140.), dočim se Marijan Diklić bavi počecima pravaškog pokreta u Boki kotorskoj, tretirajući njihovu genezu, programske ciljeve i djelovanje kao integralni dio proučavanja povijesti pravaškog pokreta Dalmacije ("Pravaštvo u Boki kotorskoj", 141.-162.). "Osvrt na neke političke veze južne Dalmacije i Boke kotorske 1918-1929." naslov je rada koji potpisuje Franko Mirošević (163.-169.). U prvom se dijelu teksta razlaže na koji je način Boka kotorska 1920. godine otrgnuta od Dalmacije i Hrvatske, dočim se drugi dio rada bavi vezama između političara južne Dalmacije i Boke kotorske, poglavito u vrijeme izbora (pripadnost istom izbornom okrugu, u koji su ulazili područje Kotora, Dubrovnika i Splita). Završni članak cjeline o političkoj povijesti Boke kotorske zajednički je rad Ankice i Josipa Pečarića ("Hrvati u Boki kotorskoj u Kraljevini Jugoslaviji", 171.-188.). Autori iznose temeljna obilježja upravno-administrativnih promjena koje su zadesile bokeljsko područje u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, te razmatraju metode centralističkog sustava koji je u velikoj mjeri djelovao pogubno po tamošnju hrvatsku populaciju.

Opsegom i brojem radova (14) najveća je treća cjelina zbornika ("Kulturna povijest", 189.-524.). Započinje radom Šime Batovića "Boka kotorska u prapovijesti", (191.-238.) u kojemu se donose sažeti podaci o posebnostima pretpovijesnih kultura na širem području Boke kotorske kao dijela jugoistočnog jadranskog primorja. Drevna povezanost bokokotorskog kraja sa Sredozemljem, spomen zaljeva i njegovih starih naselja u djelima antičkih pisaca, Risan (Rhizon) kao sjedište ilirske države kraljice Teute, rimsko osvajanje i uklapanje Boke kotorske u dio antičke pokrajine Dalmacije i zapadnoga, latinskog svijeta, tema su priloga Marina Zaninovića "Boka kotorska u antičko doba" (239.-254.). Slijedi rad Zdenka Žeravice "Rani srednji vijek Boke kotorske" (255.-270.), u kojemu autor tragom arheoloških nalaza

ukazuje na kontinuiranu raširenost starohrvatske kulturne skupine u Boki kotorskoj, razvoj crkvenog graditeljstva (predromanika i romanika), kao i (na osnovi duhovne kulture, načina sahranjivanja i oblika grobova) na ondje prisutnu rasprostranjenost "kulture stećaka". U prilogu Nikole Jakšića "Predromanička klesarska radionica u Kotoru" (271.-289.) autor podrobnije obrađuje i stilski raščlanjuje skupinu predromaničkih reljefa iz južne Dalmacije, poglavito ostatke ciborija iz Kotora, Ulcinja i Dubrovnika, ukazujući da su sva tri očuvana kotorska ciborija isklesana u jednom klesarskom atelieru te da nose jedinstvena stilska i radionička obilježja.

Sljedeća tri priloga bave se djelovanjem crkvenih redova na području Boke kotorske. Ukazujući da bokokotorski zaljev zasigurno spada u žarišta benediktinskog monaštva na našem primorju, Jozo Milanović ("Benediktinci u Boki kotorskoj", 291.-303.) predstavlja devet sigurnih, vrelima potvrđenih samostanskih zajednica na ovom području, kao i samostane čije nam je postojanje - radi malo raspoloživih vrela - danas dvojbeno. Šesnaest franjevačkih samostana u Boki kotorskoj (od Herceg-Novog do Budve), njihov povijesni razvoj, kulturno-umjetničku baštinu i značaj za promicanje prosvjete i školstva u bokeljskom kraju predstavlja Jozo Sopta u prilogu "Franjevci u Kotorškoj biskupiji" (305.-322.). Podroban pregled dominikanskih samostana, njihove uloge u vjerskom životu bokokotorskog kraja, kao i istaknute pojedince - dominikance na polju kulture i crkvenog života donosi Stjepan Krsić u prilogu "Dominikanci u bokakotorskom zaljevu od XIII. do XIX. st." (323.-361.).

Književnici i književna baština Boke kotorske tema su sljedeća tri rada. U prilogu "Kratki pregled starije hrvatske književnosti Boke kotorske" Vanda Babić (363.-374.) ukazuje na neodvojivost onodobne književne baštine Boke kotorske od hrvatske književnosti, te u sažetim crtama donosi pregled najznačajnijih književnih stvaralaca bokeljskog područja od humanizma do ilirskog preporoda. "Pjesme Miroslava Zanovića (neke koje je napisao i pojedine koje

je samo potpisao)" tema su rada Divne Mrdeža Antonina (375.-388.), u kojem autorica predstavlja temeljne stilske osobine knjižice "Misli i popijevke" (1784.) tog budvanskog pjesnika, odvjetka, po pustolovnom životu svoje braće, glasovite bokeljske obitelji. "Vicko Drago, povjesnik i književnik (1770.-1836.), njegova "Povijest drevne Grčke", kao i prepiska s brojnim istaknutim hrvatskim i talijanskim intelektualcima njegova vremena teme su rada Ljerke Šimunković (389.-397.).

U svom drugom prilogu u zborniku Stanko Piplović predstavlja "Katoličke bogoštovne gradnje u Boki kotorskoj tijekom XIX. stoljeća" (399.-425.). Vremenskim redoslijedom i po mjestima navedeni su osnovni podaci o njihovim popravcima, proširenjima i gradnji novih. Prikazane su župne crkve i kuće te samostani, a istaknuto je da je najsloženiji građevni zahvat u tom razdoblju bio izveden na kotorskoj stolnici Sv. Tripuna. "Hrvatska društva u Boki kotorskoj do drugoga svjetskog rata" tema je rada Stijepa Obada (427.-460.). Autor prati osnivanje i djelovanje društava (kulturnih, pjevačkih, glazbenih, radničkih, sportskih, crkvenih i dr.) od kraja XVIII. stoljeća do 1941. godine, te ističe njihov nemjerljiv doprinos kulturnom životu Hrvata Boke kotorske.

Josip Lisac radom "Bokeljski govori u kontekstu cjeline dijasistema" (461.-469.) uspoređuje bokeljske govore s ostalim idiomima središnjejužnoslavenskog dijasistema te zaključuje da je Boka u predmigracijsko doba bila staro granično područje između zapadne i istočne štokavštine, s time da su Hrvati imali govor zapadnoštokavskog tipa, a pravoslavni stanovnici govor istočnoštokavske varijante. Završni prilog zbornika ("Ribarstvo i ribarska terminologija Boke kotorske", 471.-524.) opsežna je analiza iz pera Šime Županovića, vrijedan prinos poznavanju povijesti ribarstva bokokotorskih naselja, ali i specifičnosti ribarsko-pomorske terminologije.

Na kraju zbornika sadržano je kazalo osobnih imena (525.-564.), a potrebno je naglasiti da su svi radovi popraćeni brojnim slikovnim prilozima.

Povijest Boke kotorske, njezinih naselja, stanovništva, kulturne baštine i zaslužnih obitelji i pojedinaca istraživačka je tema koja je neopravdano i nepravedno zapostavljena u hrvatskoj historiografiji. Objavljivanjem prvoga u nizu od dva predviđena zbornika neke su sastavnice iz njezine prebogatije povijesti predstavljene stručnom čitateljstvu, ali i svakom zaljubljeniku prošlosti Zaljeva hrvatskih svetaca. Ujedno je ovo i poticaj i poziv hrvatskoj historiografiji da se u budućnosti ovoj neodvojivoj sastavnici hrvatske prošlosti i kulture posveti još opsežnija i konkretnim rezultatima učinkovitija istraživačka pozornost.

Lovorka Čoralić

Ivan Lozica, *Poganska baština*. Zagreb: Golden Marketing, 2002., 221 str.

Naslov nove knjige Ivana Lozice nalikuje na znameniti Turičin profil koji se, pretpostavljam, dijelom i zato zatekao na njezinim koricama. I on je poput te Appendinijevom knjigom proslavljene dubrovačke maske isprva zastrašujući, a zatim podsmjehujući. Zastrašujući, jer čitatelja navodi na misao da se unutar korica *Poganske baštine* krije isključivo mitotvorskorekonstrukcijskim žarom vođena potraga za prvotnim - skeptici će pomisliti i pravim - značenjima folklornih izvedbi i pojava. No, kako to Lozica na nekoliko mjesta eksplicitno otkriva, taj je naslov ujedno i podsmjehujući. Za Lozicu je, naime, djelatnost u kojoj stremeći prema rekonstrukciji nekoga zaboravljenog močvarnog panteona, polazimo od naših današnjih predrasuda o europskom mediteranstvu, slavenstvu ili hrvatsku, pa od općeljudske (predpraindoeuropske, predslavenske i prednacionalne - tj. prirodne i izvan povijesne) osnove, koja je temelj svih sličnosti, gradimo povijesnu priču, stvaramo novi mit, crtamo nove zemljovide u povijesnom atlasu i samu pogansku baštinu, koja se zapravo bitno ne razlikuje od brojnih usmenih povijesnih predaja po kojima se tisućama

godina stari običaji i obredi lokalno tumače kao sjećanje na borbu protiv Turaka i Maura ili na prosjačku konjicu kralja Matijaša. Neprestance podsjećajući na tu značajku istraživanja povijesno i geografski razasutih, ali morfološki i genealoški, čini se, bliskih fenomena poput, recimo, bojnih plesova i koledarskih opihoda, Lozica se u *Poganskoj baštini*, a za razliku od svojih prijašnjih knjiga, usredotočuje na interpretaciju njihova kontinuiteta u povijesnom procesu.

Sedam članaka koji su prethodno bili tiskani u časopisima i zbornicima objavljeni su u *Poganskoj baštini* uz minimalne izmjene i uglavnom onim slijedom kojim su i nastajali. Svojim rasporedom u knjizi oni prate i ocrtavaju smjerove kojim su se tijekom 1990-ih kretali autori istraživački interesi i pristupi. Svedeno na jednostavnu linearnu putanju, to bi se kretanje moglo opisati kao niz koji započinje s proučavanjem folklornih oblika predstavljanja kao kulturnih praksi sa specifičnim implikacijama na društveni poredak. Taj se niz zatim nastavlja u vidu potrage za poveznicama između tih oblika i negdašnjih oskudno posvjedočenih, a ponekad tek komparativnom analizom pretpostavljenih praksi, da bi se zaključio razmatranjima o znanstvenom utemeljenju same potrage.

U skladu s tim, Lozica se u prvome poglavlju knjige rječitog i duhovitog naslova i podnaslova *Gesunkenes getrunkenes kulturgut: vinski statuti pod starimi krovovi*, ne zanima može bitnim predkršćanskim ishodištima vinskih družbi. Sasvim suprotno, vinska ga društva zaokupljaju kao povijesni fenomen koji svjedoči da se kultura puka i kultura vlastele nisu prepletale samo u otvorenom obzorju renesansnoga Dubrovnika ili još manjih zajednica (poput hvarske komune) na hrvatskoj obali Jadrana, nego i u kontinentalnom, napose sjevernopačnom dijelu Hrvatske. Autor u tom poglavlju uz pomoć vinskih statuta i književnih tekstova propituje dosege teorijskih koncepcija utonuloga kulturnog dobra i izuma tradicije, te problematizira isključivo klasno određenje tradicijske kulture.